

**НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ФЕНОМЕНУ ВЛАСНОГО СТИЛЮ
ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МУЗИКАНТА**

В статті розкриваються деякі теоретичні аспекти становлення власного стилю педагогічної діяльності музиканта. Основні наукові позиції функціонування цього процесу в умовах вищого музичного навчального закладу формулюються виходячи з теорії інтегральної індивідуальності; існування особистості як сукупності оригінальних, неповторних якостей; індивідуально-особистісного підходу до здійснення музично-педагогічної діяльності.

Сучасна наука широко висвітлює різні аспекти вивчення особистості. До пізнання її індивідуальних властивостей та форм їх функціонування спрямовано багато наукових досліджень. Звернення до теоретичного обґрунтування проблеми формування індивідуального стилю педагогічної діяльності зумовлено необхідністю подальшого розкриття сутності цього процесу та його реалізації в умовах становлення особистості в вищому музичному навчальному закладі педагогічного спрямування.

Мета статті - дати науково-теоретичне обґрунтування феномену власного стилю педагогічної діяльності музиканта (на прикладі піаністів) в контексті особистісно-орієнтованого навчання.

У філософській інтерпретації проблема особистості привертає увагу і розкривається багатьма авторами (Л.М.Архангельський, Л.П.Буєв, Г.М.Гак, О.М.Леонтьєв, І.І.Резвицький та інш.). Історія розвитку наукової думки про сутність особистості розкриває досить складний шлях її вивчення і визначається різними підходами до цієї проблеми. Ми дотримуємось думки тих науковців, які впевнені, що особистість не існує без сукупності оригінальних, неповторних рис і якостей, які є саме в цій людині, і в такому конкретному синтезі являє собою неповторну індивідуальність.

Всі прояви індивідуальності, безумовно, не можна розглядати поза сфери її діяльності. Це повною мірою відноситься й до навчання та самостійної діяльності, індивідуалізація яких поглиблює та доповнює соціальні якості особистості, тому, що лише через індивідуальність людина в змозі реально виявити рівень своєї соціальної значущості. Між соціальною та власною свідомістю відбуваються процеси взаємного обміну: якщо людина сприймає цінності суспільної свідомості, трансформуючи їх у власній свідомості,

відбувається процес навчання. Особа ж, яка в процесі власного навчання збагачує соціальну свідомість, є творцем індивідуального стилю діяльності.

Багатомірність, полізначність, неповторність кожної індивідуальності проявляється в її знаннях та вміннях, які є передумовою власної діяльності. Питання варто зосереджувати на тому, і в якій мірі варто втручатись у її формування, тому одним із аспектів цієї проблеми є межі людських можливостей (задатки, властивості, здібності, характерні риси, типи вищої нервової діяльності).

Філософські узагальнення проблеми індивідуального в людській свідомості ґрунтуються на науковому матеріалі, який є результатом конкретних досліджень фізіології та психології. Вчені розкривали такі поняття, як „індивідуально-типологічні особистості” (наприклад, здібності - Б.М.Теплов; темперамент як прояв різних типів вищої нервової діяльності - В.С.Мерлін; характер як індивідуальний стиль діяльності - | С.О.Климов, Н.Д.Левітов). Фундаментальні праці Б.Г.Анан'єва, Г.М.Андреевої, К.К.Платонова С.Л.Рубінштейна збагатили науку вивченням особистості в цілому (в тому числі з соціально-психологічного боку). Все це дозволило визначити проблему структури особистості як сукупності всіх її якостей, рис характеру, властивостей, розташованих у певній ієрархічній послідовності.

На особливу увагу заслуговують наукові підходи, що їх пропонує психологія, завдяки її унікальним можливостям до зв'язку між всіма сферами пізнання про людину [1, 13], яка найповніше розкриває проблему індивідуальних властивостей, від чого безпосередньо залежить її практична діяльність.

Усвідомлюючи цілісність наукового пізнання про розвиток людини, і включаючи у вивчення весь комплекс її властивостей як вида, індивіда, особистості, суб'єкта діяльності та індивідуальності (Б.Г.Анан'єв), доцільно зупинитись на останньому як одній з наукових позицій, від чого Залежить подальше обґрунтування феномену власного стилю педагогічної діяльності.

У розкритті суті індивідуальності як наукового феномену ми дотримуємось погляду В.С.Мерліна, який обґрунтував теорію інтегральної | індивідуальності. Він довів, що сукупність індивідуальних властивостей людини є великою ієрархічною саморегульованою системою, яку він назвав "інтегральною індивідуальністю...". За його думкою, „біохімічні властивості, і властивості її нервової системи, темпераменту, властивості особистості та особистісні статуси являють собою різні ієрархічні рівні цієї системи” [4, 195].

В структурі людської індивідуальності між її ієрархічними блоками, зазначав автор, виникають багатозначні залежності. Вони свідчать про те, що **рівні** явища дійсності не підпорядковуються загальній для них закономірності, у кожного ієрархічного рівня специфічні функціональні інваріанти, власні закономірності, які дозволяють відстоювати свою автономність та відносну незалежність. Принцип багатозначності заважає зведенню закономірностей однієї підсистеми у другу, що й дозволяє виділити рівні, які були поки що невідомі. Мерлін вперше звернув увагу на це, відмітивши, що „тип багатозначного зв'язку може бути критерієм для виділення нових ієрархічних рівнів індивідуальних властивостей, які підпорядковуються специфічним, але ще невідомим закономірностям” [4, 196]. А.В.Брушлінський [5], доповнюючи цю думку, стверджує, що суб'єктом психологічної діяльності є той, хто творить історію і залишає в ній неповторний, свій власний слід. Він вважав, що в різних професіях індивідуальність та своєрідність її прояву мають свої причини. В діяльності вченого індивідуальним є не лише процес, але й результат (ми відносимо до цієї категорії і сферу діяльності педагога-піаніста завдяки постійному пошуку нових засобів і форм роботи). Звідси впливає різна суспільна значущість результату. В масових спеціальностях стати особливим, навіть новатором, може практично кожний робітник, який лише засвоїв індивідуальний стиль діяльності в певній конкретній галузі (будівник, токар). Для творчої діяльності науковця чи педагога-музиканта цього не достатньо,

Вищий рівень індивідуальності, який реалізується у власній педагогічній діяльності, є творчий процес, природа якого унікальна. Функції такої людини як активного суб'єкта закріплені за „сукупністю внутрішніх умов” (С.Л.Рубінштейн, К.А.Абульханова, А.В.Брушлінський). На думку В.С.Мерліна, „саме інтегральна індивідуальність, а не лише окремі її рівні, визначають успішність” людини в тій чи іншій спеціальній діяльності. Всі практичні проблеми оптимізації цих процесів людини в праці, навчанні найбільш успішно вирішуються тоді, коли суб'єктом активності є вся інтегральна індивідуальність, а не окремі її рівні, і коли гідно враховується „багатозначність” різнорівневих зв'язків індивідуальних властивостей [4, 197].

Предмет вивчення інтегрованої індивідуальності та її діяльності сам являє собою ієрархію будови різних гілок психологічного пізнання і розглядається за законами співвідношення нижчого та вищого (В.В.Орлов): нижчих, які складаються з первинних - психодинамічних і вторинних якісних характеристик психологічних процесів-якостей індивіда - до вищих якостей

особистості як мети індивідуальності засобом транзитивної функції діяльності предметної та непередметної (за В.С.Мерліним, А.В.Петровським). Так, за Мерліним, взаємозв'язок різнорівневих властивостей в структурі інтегрованої індивідуальності, здійснюється завдяки транзитивній функції індивідуального стилю діяльності. Практично підтверджено ним, що функцію гармонізації між біохімічними і нейродинамічними основами індивідуальності виконує індивідуальний стиль життєдіяльності (ігрової, організаторської, навчальної і т.і.) та спілкування [3,4].

Між індивідуальними властивостями особистості та особистісними властивостями індивіда зв'язок субординаційний, що підпорядковується законам співвідношення вищого та нижчого. „Якості особистості аж ніяк не зводяться до її індивідуальних особливостей” [6].

Завдання роботи полягають в тому, щоб теоретично обґрунтувати психолого-педагогічне трактування змісту феномену „індивідуальний стиль діяльності”, усвідомити транзитивну сутність його між комплексами відносно самостійних складових інтегральної індивідуальності педагога-музиканта. А процес формування власного стилю педагогічної діяльності майбутнього педагога-піаніста в контексті особистісно зорієнтованого навчання окреслити умовою досягнення вищого рівня фахової компетенції та самовдосконалення.

З позицій педагогічної науки, суть індивідуалізації пов'язана з тим, що вона уможливує розкриття унікальних педагогічних здібностей, розвиток професійних умінь і навичок викладача, подальше удосконалення його майстерності і, як результат, - реалізацію власного стилю самостійної педагогічної діяльності.

Психологічне поняття інтегрованої індивідуальності трансформується в теорії педагогіки особливим чином. Якщо йдеться про навчання в групі (колективні форми), поняття „індивідуалізація навчання” має відносно практичне значення за наступними причинами. По-перше, враховуються індивідуальні особливості не кожного студента, а групи; по-друге - лише відомі властивості, які важливі, з точки зору конкретного навчання (в нашому випадку: музичний слух, рівень піаністичних умінь, досвід практичної діяльності в колективі тощо); по-третє, врахування лише деяких властивостей, якщо саме вони важливі для конкретного індивіда (прикладом, талант виконавця, дослідника); по-четверте, індивідуалізація реалізується не в повному обсязі навчальної діяльності студента, а епізодично, або в якомусь окремому виді навчання і інтегрована з не індивідуалізованою роботою

(наприклад, в межах хорового співу, ансамблевого або оркестрового музикування тощо).

Індивідуалізація як психолого-педагогічна категорія безпосередньо пов'язана з дослідженням проблеми формування індивідуального стилю діяльності як навчальної, яка в контексті особистісно-орієнтованого навчання окреслюється як власний стиль учіння, що передбачає врахування в усіх формах і методах передачі знань і умінь студентам їх індивідуальних особливостей, незалежно від того, які саме можливості і в якій мірі враховуються.

В практичній педагогічній діяльності музиканта індивідуалізація як наукове поняття не породжує будь-яких протиріч. Ми розглядаємо його в таких трьох аспектах: врахування індивідуальних особливостей студентів (їх музичних здібностей, психологічних властивостей тощо); створення умов і використання відповідних методів, які уможливають врахування цих властивостей; отримання власного результату педагогічної діяльності.

Стиль власної педагогічної діяльності музиканта є індивідуальним. Педагог-майстер здатний розкрити неповторні властивості і своїх вихованців, удосконалити їх до рис яскравої педагогічної (чи виконавської) індивідуальності.

Музична педагогіка збагатила дидактику прикладами яскравого власного стилю педагогічної діяльності. Найвидатніші з педагогів-музикантів створили власні виконавські та педагогічні школи у широкому розумінні цього поняття, які вирізняються характерними стильовими рисами та оригінальною методичною неповторністю. Представники певних шкіл, успадкувавши прогресивні ідеї метрів, по-різному їх впроваджують та розвивають. Педагогічна індивідуальність кожного педагога молодшого покоління має свої індивідуально-неповторні властивості.

Власний педагогічний стиль музиканта обумовлюється, поряд з педагогічними здібностями та практичним досвідом, ще й рівнем музично-виконавської майстерності, загальної культури кожної окремої особи. Є багато чинників від зовнішніх, загальних до внутрішніх, особливих, які впливають на Цей процес.

У становленні власного стилю педагогічної діяльності важливу роль відіграє рівень загального розвитку та обдарованості, індивідуальні властивості суб'єкта педагогічного впливу, в процесі занять з якими виробляються і відповідні індивідуальні педагогічні методи. Майстерність педагога формується роками. На початку своєї власної діяльності молодий

фахівець відштовхується від отриманих за роки навчання знань і вмінь, певного індивідуального впливу досвідчених викладачів, підсвідомо використовує окремі елементи або ж запозичує багато складових педагогічної системи свого викладача. Це, безсумнівно, накладає відбиток на характер професійної діяльності майбутніх педагогів-піаністів не лише на початку їх самостійної діяльності, а й меж педагогічної практики в вищих музичних навчальних закладах як навчальної дисципліни та певним чином проявляються у власному педагогічному стилі їх подальшої педагогічної діяльності, в свою чергу, накладаючи неповторну манеру викладання на їх вихованців.

Формування власного стилю викладання безпосередньо залежить від характеру навчання у вищому навчальному закладі, тобто від суб'єктів навчання - самих студентів. В сучасній педагогіці розвивається ідея зорієнтованості на формування яскравої індивідуальності, врахування та розвиток властивостей, здібностей та інтересів кожного з них. Гуманізація освіти як принцип сучасної освіти стає гарантом всебічного педагогічного розвитку кожної особи, уможливує збереження індивідуальності особи, що навчається. Вирішення цієї проблеми зрушує і іншу, не менш важливу, підсилює навчальну мотивацію студента, намагання вчитись з максимальною віддачею, розкривати свої професійні можливості, активно вдосконалювати вже існуючі уміння, розвивати здатність самовдосконалення на шляху формування власного стилю діяльності.

Напевне, викладачу слід завжди пам'ятати, що у кожного студента є власний індивідуальний стиль навчання, який в процесі цілеспрямованого впливу з боку особистості викладача може перерости у функціонування власного, відповідного до психологічних особливостей студента, стилю педагогічної діяльності. В процесі навчання не тільки виявляється, а й формується у молодого педагога-музиканта індивідуальний стиль спочатку навчальної діяльності, той неповторний, властивий лише йому комплекс способів і прийомів навчання, який забезпечує його успішність, впливає на підвищення рівня педагогічної компетентності особистості студента.

В науково-педагогічній теорії ми знаходимо чимало визначень, що пов'язані з вирішенням проблеми особистісної зорієнтованості. Це і „особистісно-орієнтована освіта”, „особистісно-орієнтований підхід”, „особистісно-орієнтоване навчання”. Модернізація освіти в Україні в тому і полягає, що „визбудовуючись на національному ґрунті, дедалі більше орієнтується на апробований практикою принцип гуманізації навчально-виховного процесу особистісно-орієнтованого навчання” [7].

Вітчизняними та зарубіжними дослідниками докладено багато зусиль щодо створення теоретичного обґрунтування особистісно-орієнтованого навчання, урахування характеру індивідуального стилю діяльності особи, що навчається. Завдяки цим науковим досягненням в педагогіці (І.Бех, О.Вільман, Т.Гумекевич, І.Зяюн, В.Кан-Калік, С.Клімов, Н.Левітов, В. Мерлін, Б.Скомаровський, Н.Щеліхова та інш.) розкривається та обґрунтовується аспект індивідуального стилю діяльності, високий рівень педагогічної компетентності педагога як прояв інтегрованої індивідуальності особистості, який реалізується в його спочатку навчальній, а потім, поступово удосконалюючись, власній самостійній діяльності, в нашому випадку музично-педагогічній.

Таким чином, психологічною наукою розкрита сутність індивідуальних властивостей людини як складного багаторівневого утворення - інтегральної індивідуальності, взаємозв'язок різнорівневих властивостей, в тому числі музичних та педагогічних здібностей, в якому забезпечується, завдяки транзитивній функції індивідуального стилю діяльності, в тому числі молодого педагога-музи канта, вищий для кожної окремої особистості рівень фахової компетентності, що відрізняється неповторними, унікальними проявами його педагогічної творчості.

Становлення власного стилю музично-педагогічної діяльності майбутнього педагога-музиканта і сталого майстра пов'язане з процесами самовиховання та саморозвитку протягом всього життя, що спонукає подальше зростання рівня педагогічної компетентності. Особистісно - орієнтоване навчання майбутніх фахівців полягає в розвитку у них потреби в педагогічній досконалості, яка уможливується за рахунок особистісного саморозвитку [9].

Специфічний вияв особистісної зорієнтованості навчання спостерігається в системі мистецької освіти, музичному навчанні. Психологізація становлення педагога-музиканта, постійний процес самовдосконалення, особистісного спілкування „на музичній моделі” в процесі індивідуальних занять природно Функціонує в основному виді музично-педагогічної діяльності вищого музичного навчального закладі - навчання музиці і шляхом виконання власних інтерпретацій музичних творів. В ході музично-педагогічної діяльності майбутній педагог-музикант охоплює різні методики, технології викладання науково-теоретичних понять і дисциплін, різні моделі практичного відтворення музичних творів, творчої інтерпретації виконуваного музичного матеріалу.

Власний стиль педагогічної діяльності формується успішно за засвоєння психолого-педагогічних та спеціальних знань, виконавській можливостей засобом підвищення рівня фахової компетентності особистості оптимального поєднання об'єктивних і суб'єктивних складових як формуюче компонентів неповторного власного підходу до викладання музики, як індивідуально-неповторного феномену, що уможливує успіх особистісного зростання.

У вищому музичному навчальному закладі природно створюються умови для формування власного стилю професійної діяльності, педагогічного ствердження молодих педагогів-піаністів. Потужний потенціал мають такі курси музично-педагогічних дисциплін як основний та додатковий музичний інструменти, диригування, вокал, котрі завдяки специфічним творчий! ресурсам сприяють здійсненню принципу особистісної зорієнтованості навчання, оскільки в процесі опанування цих дисциплін створюються умови " цілеспрямованого педагогічного впливу на розвиток різних музичних і педагогічних здібностей особистості студента.

Кожна з музично-педагогічних дисциплін, які здійснюються в формі! індивідуальних занять, побудована в контексті предметно-дидактичної моделі особистісної зорієнтованості окремого індивіда. В цих умовах природно моделюються ситуації відповідного навчання мистецтву. Достатньо лише! додати в нього деякі елементи, спрямовані на удосконалення процесу! психолого-педагогічного впливу на кожного окремого студента. Для цього ми пропонуємо побудувати його на основі попереднього власного фахового! досвіду кожного студента, тому що в даній моделі усвідомлюється існування його статусу як суб'єкта навчання ще до організації навчального процесу, тобто на момент його вступу в вищий музичний навчальний заклад.

Навчання студентів можна вважати особистісно зорієтованим в тому! випадку, якщо педагогічний вплив буде здійснюватись, за висловом Щеліхової, „прицільно” на визначену конкретну якість особистості. Це дасть змогу визначити педагогічний потенціал особистості студента, дослідити динаміку його становлення в ході цілеспрямованого розвитку.

Принцип особистісно-зорієтованого підходу не лише створює умови для якісно нового підходу педагогічного втручання в формування власного стилю навчання та подальшої самостійної педагогічної діяльності. Він спрямує навчання кожного студента до особистісної значущості! через функціонування механізму мотивації, який спонукає та стимулює молоду людину підвищувати фахову компетентність до рівня власного педагогічного стилю.

особистісно-орієнтований підхід в межах мистецької освіти безпосередньо впливає і на зміни в структурі педагогічного процесу, тому що його основним структуроутворюючим компонентом стає особистість студента-музиканта. Тобто студент як суб'єкт навчального процесу безпосередньо впливає на значення його змісту і технології. Врахування, з психологічної точки зору, самостійного статусу кожного студента призводить прямо чи опосередковано о уможливлення диференційованого навчання, що будується на існуванні індивідуальних різниць у системі музично-педагогічних здібностей та з урахуванням особливостей вияву та функціонування цих особливостей як компонентів музично-педагогічного навчання та становлення власного стилю його майбутньої педагогічної діяльності.

Педагогічний вплив з боку викладачів в умовах особистісно-орієнтованого навчання на процес становлення індивідуального стилю діяльності студента полягає, за висловом Н.І.Щеліхової, не в передачі знань студентам, а в „запуску” механізму зростання рівня їх фахової компетентності саморозвитку, самоосвіти на основі особистісного потенціалу кожного з них.

Спонування задіяння індивідуального механізму зростання рівня фахової компетентності студентів являє собою процес розвитку рефлексії, що спрямований на усвідомлення ними власних особливостей, потенційних можливостей, які здатні безпосередньо впливати на їх майбутню педагогічну діяльність. Це спонукає формування у студентів ціннісної мотивації, що, в свою чергу, спрямовує педагогічне самовдосконалення в процесі зростання музично-педагогічної майстерності до рівня власного педагогічного стилю. Такий підхід до формування власного стилю педагогічної діяльності уможливорює досягнення вищого рівня фахової компетентності, залежить, перш за все, від кожного студента. Виходячи із власного особистісного потенціалу, студенти мають можливість створювати еталон своєї музично - педагогічної діяльності. В навчальному процесі створюються умови, за яких студенти самі здатні не лише спроектувати високий рівень фахової компетентності, а й досягти його. Педагогічні зусилля викладачів зосереджуються здебільшого на доборі засобів формування проектного рівня.

Науково-теоретичне обґрунтування феномену власного стилю педагогічної діяльності педагога-музиканта дозволяє зробити висновок, що індивідуальний стиль діяльності майбутнього педагога-музиканта, з психологічної точки зору, є системним багаторівневим утворенням природно неповторної особи, що характеризується здійсненням комплексу дій високого Рівня компетентності. В ході безперервного процесу індивідуально -

Збірник наукових праць

неповторного самовдосконалення в умовах особистісно зорієнтованого навчання у вищому музичному навчальному закладі індивідуальний стиль діяльності особи трансформується у власний стиль педагогічної діяльності музикантів. Він є результатом особистісно-орієнтованого наближення особи до музично-педагогічної досконалості, стимулом її професійного зростання і визначається появою ознак власного педагогічного стилю, що розкриваються в цілеспрямованому доборі студентами засобів педагогічного впливу відповідно до власних індивідуальних можливостей.

Література:

1. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания.- Л., 1969.
2. Мерлин В.С. Очерк интегрального исследования индивидуальности,- М., 1986.
3. Мерлин В.С. Психология индивидуальности. Избранные псих.труды. Под ред. Е.А.Климова. -М. - Воронеж, 1996.
4. Брушлинский А.В. Проблема психологии субъекта, М., 1994,
5. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание. М., 1957.
6. Скомаровський Б. Індивідуально-орієнтоване навчання в педагогіці Німеччини // Шлях освіти. - 2002. № 2 (24).
7. Щербакowa Т.Н. Профессиональный рост учителя: формирование механизмов субъективного контроля. -Ростов-на-Дону, 1994. - 78 с.
8. Щелихова Н.Н. Индивидуальный стиль педагогической деятельности и условия его формирования у студентов педколледжа с позиции личностно-ориентированного подхода к обучению: дис... канд.пед. наук. - М., 1996.

Вирішуючи проблеми підвищення ефективності навчання іноземній мові „а юридичному факультеті Волинського держуніверситету, був проведений експеримент по застосуванню адаптивної системи викладання англійської мови. Він охоплював 8 груп, практично рівних за ступенем підготовки студентів. З них 4 групи (58 чоловік) займалися за загальноприйнятою у викладанні іноземних мов традиційною схемою (надалі - варіант А), у відповідності з якою основний час на занятті відводиться **колективній** (колективно-груповій) та індивідуально-груповій роботі. При цьому під колективно-груповою роботою слід розуміти таку її організацію, при якій і викладач, і всі студенти групи працюють разом, а під індивідуально-груповою такою, **при** якій викладач в той чи інший момент заняття працює з одним студентом, а участь решти студентів полягає в тому, що вони слухають відповідь свого товариша.

Інші 4 групи (59 чоловік) займалися по адаптивній системі навчання. Під час організації такого заняття (далі - варіант Б) час розподілювався таким чином: 30% часу відводилося на колективно-групову роботу, а 70% - на самостійну групову (коли кожен студент групи працює на занятті самостійно), під час якої викладач працює з тим чи іншим окремим студентом ("умовно-індивідуальна робота").

Завданням цього експерименту була перевірка вищезгаданих двох форм організації пізнавальної діяльності студентів у вузі щодо ефективності засвоєння студентами лексики, граматики, вміння розуміти текст при читанні та вміння оцінювати відповіді один одного в усній та письмовій формі.

Перед початком експерименту було проведено тестування, завданням якого було встановити, в якій мірі студенти володіють лексикою та граматикою, а також вмінням розуміти текст, що читається. Кожен тест, що складався з 10 -ти завдань, виконувався за певний час - від однієї до п'яти хвилин. Результати виконання кожного тесту були подані в процентах правильних відповідей,

Вихідні лексичні тести перевіряли знання студентами словника шкільного мінімуму. В першому тесті було подано 10 українських та 20 англійських слів (дієслова, іменники, прикметники і т.п.), завдання - знайти англійські еквіваленти до запропонованих українських слів, а в другому тексті - навпаки, необхідно знайти для 20-ти англійських слів їх українські еквіваленти.

У граматичних тестах і завданнях, мета яких - перевірити чи знають ^{Ст}Уденти займенники (особові та присвійні), потрібно було вказати